

Osječko-baranjska županija u Domovinskom ratu

Leovac, Miriam

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:337666>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-10**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Miriam Leovac

**OSJEČKO-BARANJSKA ŽUPANIJA U
DOMOVINSKOM RATU**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA POVIJEST

MIRIAM LEOVAC

**OSJEČKO-BARANJSKA ŽUPANIJA U
DOMOVINSKOM RATU**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Vladimir Šumanović

Sumentor: dr.sc. Mijo Beljo

Zagreb, 2022.

Sažetak

Od početka otvorene velikosrpske agresiju na Republiku Hrvatsku u ljeto 1991., Osječko-baranjska županija bila je svakodnevno izložena napadima JNA i snaga pobunjenih hrvatskih Srba. Područje grada Osijeka, kao sjedišta spomenute županije, bilo je tako na dnevnoj bazi zahvaćeno stalnim borbenim djelovanjima. Unatoč tome gradsko područje Osijeka ostalo je neokupirano. Za razliku od njega, drugi dio županije, odnosno područje Baranje do kraja kolovoza 1991. je uslijed teških napada JNA i pobunjenih Srba bilo okupirano. Okupacija toga dijela županije ostala je praktično vidljiva sve do siječnja 1998. kada je taj prostor konačno inkorporiran u sastav Hrvatske kao posljedice političkoga dogovora mirne reintegracije hrvatskoga Podunavlja. U razdoblju otvorene agresije JNA i pobunjenih hrvatskih Srba do kraja 1991. okupirana je nešto manje od trećine prostora Republike Hrvatske. Na tom prostoru snage pobunjenih Srba nastojale su urbicidom i kulturocidom uništiti sve vidljive oznake prisutnosti hrvatskoga stanovništva. S obzirom na intenzivna i svakodnevna borbena djelovanja, područje Osječko-baranjske županije pretrpjelo je velika razaranja koja su bila jasno vidljiva u području društvenoga i gospodarskoga života. Te su se posljedice osjećale i bile su praktično vidljive godinama nakon službenoga završetka Domovinskoga rata.

Ključne riječi: Osječko-baranjska županija, Domovinski rat

1. Uvod

Rad donosi cjelovit prikaz vojnih zbivanja na području Osječko-baranjske županije 1991. tijekom Domovinskog rata, a temelji na tezi da je Osječko-baranjska županija, koja je, kao i danas, bila dijelom hrvatskog teritorija, bila izložena velikosrpskoj agresiji. U radu su također opisani ključni događaji u obrani grada Osijeka i njegovo značenje za obranu hrvatskog istoka. Kao jedna od ključnih točaka u obrani istočne Hrvatske, grad Osijek nalazio se na strateškom pravcu napada bivše Jugoslavenske narodne armije (JNA) i postrojbi iz Srbije zajedno s pobunjenim Srbima iz Hrvatske. Cilj politike Hrvatske u ratnoj 1991. bio je internacionalizirati krizu i izbjeći izbijanje otvorene agresije na Hrvatsku te obraniti napadnute krajeve, zaustaviti rat i ponovno potvrditi proglašenje neovisnosti Hrvatske dobivanjem međunarodnog priznanja. U tim je okolnostima Hrvatska zbog svoje obrambene inferiornosti (naoružanje, oprema, zapovjedni kadar) nastojala koliko je god bilo moguće izbjeći ili odgoditi izravni sukob s JNA.

2. Domovinski rat

Domovinski rat široko je prihvaćen naziv za razdoblje hrvatske povijesti u 90-im godinama 20. stoljeća, u kojem je stvorena, a potom u ratu suvremena Hrvatska. Prema trenutno važećima zakonskim aktima Republike Hrvatske (Zakon o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji), Domovinski rat obuhvaća razdoblje od 5. kolovoza 1990. (početak tečaja „prvih hrvatskih redarstvenika“) do 30. lipnja 1996.¹ Pod nazivom Domovinski rat podrazumijeva se: razdoblje završnih priprema JNA i srpskog agresora za osvajački rat i pripajanje Srbiji znatnih dijelova Hrvatske te Bosne i Hercegovine², razdoblje protuustavnoga i terorističkog djelovanja te naoružavanja i oružane pobune dijela Srba u Hrvatskoj od sredine 1990. (tzv. puzajuća ili prikrivena agresija); ustrojavanje hrvatske obrambene, odnosno oružane sile, što je proces koji je počeo u kolovozu 1990., najprije u okviru Ministarstvo unutarnjih poslova RH (dalje: MUP- RH), a završen je s okončanjem rata; početak rata i otvorene agresije Srbije i Crne Gore, odnosno Jugoslavenske narodne armije (JNA) i teritorijalnih obrana i milicije Srbije, Crne Gore i dijela Bosne i Hercegovine te različitih srpskih paravojnih postrojbi na Hrvatsku, uz sudjelovanje dijela Srba iz Hrvatske od ljeta 1991. (odmah nakon što je Sabor RH 25. lipnja 1991. donio Ustavnu odluku o suverenosti i samostalnosti RH); obrana Republike Hrvatske i oslobađanje najvećeg dijela njezina privremeno okupiranog teritorija vojnim putem od 1991. do kraja 1995. godine.³

Bez obzira na želje za samostalnom državom, hrvatska politika je 1990. i 1991. bila svjesna da sudbina nijednoga naroda gotovo nikada ne ovisi samo o njegovoj volji te da su okolnosti takve da međunarodna zajednica ne prihvaća program razbijanja Jugoslavije ni promjene granica u Europi, a daje punu potporu demokratskim preobrazbama. Hrvatska je politika zagovarala demokratski model razrješenja krize, a bila je protiv primjene sile bilo radi održavanja postojećega sustava bilo radi nametanja nekog drugog rješenja (M. Tuđman 2014: 58; O tome više: Rudolf 1999: 293-299).⁴ Međutim, srpska su stajališta su bila isključiva - inzistiranje na stvaranju „Velike Srbije“.

JNA je u početku pokušala zadržati Hrvatsku unutar Jugoslavije okupacijom cijele Hrvatske. Nakon što to nije uspjelo, srpske su snage 19. prosinca 1991. u Kninu uspostavile

¹ S obzirom na prethodno ratno stanje, primjereniji bi bio datum 23. kolovoza 1996., kada je potpisan Sporazum o punoj normalizaciji i uspostavi diplomatskih odnosa između Republike Hrvatske i Savezne Republike Jugoslavije.

² Stvaranjem „srpskih republika“ na tim područjima, radi ostvarenja glavnoga cilja velikosrpske politike - da „svi Srbi žive u jednoj državi“, koju je tada provodilo srbijansko vodstvo predvođeno Slobodanom Miloševićem.

³ NAZOR, PUŠEK, *Domovinski rat: pregled političke i diplomatske povijesti*, 8.

⁴ NAZOR, PUŠEK, *Domovinski rat: pregled političke i diplomatske povijesti*, 87.

samoproglashenu državu Republiku Srpsku Krajinu (dalje: RSK) čije je stvaranje započelo tzv. „balvan revolucijom“⁵ 17. kolovoza 1990.⁶ Nakon „prekida vatre“ u siječnju 1992. i međunarodnog priznanja Republike Hrvatske kao suverene države, crte bojišnice su učvršćene, raspoređene su Zaštitne snage Ujedinjenih naroda (United Nations Protection Forces, dalje: UNPROFOR), a borbe su postale uglavnom isprekidane u naredne tri godine. U to je vrijeme RSK obuhvaćala 13.913 kilometara kvadratnih, što je bilo više od četvrtine Hrvatske. Godine 1995. Hrvatska je pokrenula dvije velike operacije poznate kao Bljesak i Oluja, kojima je rat okončan u korist Hrvatske.⁷

Budući da je posljednji dio okupiranoga međunarodno priznatoga hrvatskog državnog teritorija vraćen sporazumno, gledano s političke strane, završetkom Domovinskog rata može se smatrati 15. siječnja 1998., kada je završen proces mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja (Baranja te dio istočne Slavonije i zapadni Srijem). Među Hrvatima u Bosni i Hercegovini, koji su u velikom broju sudjelovali i u obrani Hrvatske, Domovinski rat također je široko prihvaćen pojam za razdoblje od 1991.⁸ do kraja 1995., pod kojim se podrazumijeva obrana od srpske agresije, sukob za teritorij s bošnjačko-muslimanskim snagama te sudjelovanje Hrvatskog vijeća obrane (dalje: HVO) i Specijalnih postrojbi MUP-a Hrvatske Republike Herceg-Bosne (dalje: SP MUP HRHB) s Hrvatskom vojskom i Armijom BiH u završnim operacijama oslobađanja jugozapadne i zapadne Bosne i Hercegovine. Prema tome, današnje granice Republike Hrvatske potvrđene su u obrambenom i oslobodilačkom Domovinskom ratu, nakon što je demokratskim promjenama 1990. te uspostavom suverene, samostalne, neovisne i demokratske hrvatske države 1991. započelo novo razdoblje hrvatske povijesti. U Izvorišnim osnovama Ustava Republike Hrvatske iz prosinca 1990. navedena je kronologija hrvatske povijesti i državnosti, od doseljenja Hrvata na prostore današnjih država Hrvatske i Bosne i Hercegovine, vjerojatno od VII., a najkasnije od IX. stoljeća, pa sve do Domovinskoga rata.⁹

⁵ Dobila je naziv po tome što su Srbi postavljali na prometnice kamenje, vozila i oboreno drveće.

⁶ MIHANOVIĆ, *Obrana Osijeka 1991. godine*, 30.

⁷ MARIJAN, *Domovinski rat*, 34.

⁸ Napad JNA i velikosrpskih snaga početkom listopada 1991. na većinski hrvatsko naselje Ravno u istočnoj Hercegovini.

⁹ NAZOR, PUŠEK, *Domovinski rat: pregled političke i diplomatske povijesti*, 9.

3. Okupacija Osječko-baranjske županije 1991. godine

Osječko-baranjska županija smještena je na istoku Hrvatske, a obuhvaća sjeveroistočnu Slavoniju i Baranju. Prostire se na ukupno 4155 km², a središte je grad Osijek. Osim Osijeka, obuhvaća gradove Đakovo, Valpovo, Belišće, Beli Manastir i Našice, koje su joj dodijeljene teritorijalnim preustrojem iz 1997.¹⁰ U Domovinskom je ratu okupirano 43,6% njene površine od strane srpskih oružanih snaga. To područje obuhvaća oko 70.000 hektara obradive poljoprivredne površine odnosno 33% i 23.000 hektara šuma ili 35% površina.¹¹

Područje Istočne Slavonije, Baranje i zapadnoga Srijema tijekom ljeta 1991. postalo je mjestom teških sukoba hrvatskih snaga i snaga JNA te pobunjenih hrvatskih Srba. Radi geografskoga položaja do kraja ljeta i razvojem intenzivnih borbi to je područje postalo poznato kao istočno bojište Republike Hrvatske. S obzirom na važnu geostratešku važnost vidljivu kroz neposrednu naslonjenost na područje Vojvodine i Srbije, spomenuti prostor je u obrambenom smislu imao izuzetno nepovoljan položaj. Pored toga, s obzirom na činjenicu da je mogućnosti prelaska iz Srbije u Hrvatsku te obrnuto na tom području ovisila o kontroli nekoliko mostova, prijetila je stalna opasnost nasilnoga dolaska većih snaga JNA preko rijeke Dunava sa istoka, kao i preko Save s juga, odnosno iz smjera Bosne i Hercegovine.¹²

Postrojbe JNA pomogle su naoružanim postrojbama Srba da 3. srpnja 1991. ušle su u Baranju. Kako se još od svibnja počela razmještati na kriznim područjima u Hrvatskoj, JNA je do početka srpnja 1991. nadzirala sve mostove između Hrvatske i Srbije (od 7. svibnja most između Iloka i Bačke Palanke, od 2. srpnja most između Erduta i Bogojeva, te od 2. na 3. srpnja most između Bezdana i Batine). Budući da je zaposjela važne strateške pozicije, JNA je početkom srpnja 1991. bila spremna za napad. Otvorenu agresiju Srbije i JNA na Hrvatsku nije zaustavio ni Brijunski sporazum od 7. srpnja 1991., prema kojem se JNA trebala povući u vojarne.¹³

Tragičan niz zločina, kao i broj ubijenih i ranjenih pripadnika hrvatskih oružanih snaga u napadima srpskih paravojskih postrojbi i JNA povećavao se iz dana u dan, a kulminirao je 1. kolovoza 1991. pokoljem u Dalju, koji je u potpunosti razotkrio karakter započetoga rata. „To nije bio sukob vojske protiv vojske, već rat protiv hrvatskoga naroda, njegove vjere i kulture.“

¹⁰ HOLJEVAC TUKOVIĆ, NAZOR, *Ratne štete na kulturnim dobrima na području Osječko-baranjske županije*.

¹¹ BRUNČIĆ, *Razvitkom protiv rata: Županija osječko-baranjska: 1993. – 1997.*, 9.

¹² MARIJAN, *Domovinski rat*, 81.

¹³ NAZOR, PUŠEK, *Domovinski rat: pregled političke i diplomatske povijesti*, 118.

Policijska postaja u Dalju razrušena je tenkovskim granatama, a JNA i srpske paravojne postrojbe okrenule su se ka Erdutu i Aljmašu, prognavši stanovnike tih sela iz svojih domova. Razrušeno je i svetište Gospe od Utočišta u Aljmašu gdje su hodočastile tisuće katolika. Njezin Gospin kip je kasnije pronađen u ruševinama i sklonjen je u Osijek.¹⁴

U Večernjem listu (3. kolovoza 1991.) o događajima u Dalju, Erdutu i Aljmašu piše: „U luci na Dravi Osječani su prihvatili pet stotina ljudi evakuiranih iz Dalja, Aljmaša i Erduta koji su bili prisiljeni napustiti svoja sela zbog napada srpskih terorista. Riječnim su splavom ('šlepom') prvo prebačene žene i djeca, a kasnije i pripadnici Zbora narodne garde, te ostali branitelji sela. (...) Krvoproliće je počelo oko četiri sata ujutro napadom četnika iz Boro- rova Sela na policijsku postaju u susjednom Dalju. Osječke su vlasti zajedno s JNA pokušale spriječiti masakr, ali srpski su rezervisti tenkovima iz Vojvodine napali Dalj i ultimatumom pokušali prisiliti daljsku policiju na predaju. Međutim, policajci se nisu htjeli predati znajući da bi napuštanje stanice bilo ravno samoubojstvu, pošto su se u susjednim srpskim kućama nalazili sakriveni četnici spremni na napad. Četnici u JNA uniformama pridružili su se četnicima u selu te zajednički napali policijsku postaju. Supruga i dvoje djece jednog osječkog policajca ranjeni su u pucnjava jer se njihova kuća nalazila u neposrednoj blizini policijske postaje. Srpski rezervisti, tenkovi i transporteri JNA iz Bogojeva prisilili su mještane Erduta na odlazak. Njima su se pridružili i mještani Dalja te su zajednički nastavili prema Aljmašu, gdje su ih napali četnici iz Bijelog Brda. U napadu je stradalo vrlo mnogo ljudi. Liječnici iz Osijeka brodovima su morali doći do tog područja, a evakuacija ranjenika istim putem trajala je tri sata. Sudbina tisuća ljudi koji nisu htjeli napustiti svoje domove, čak niti pod prijetnjom smrti, za sada je nepoznata. Osječke vlasti uputile su poziv jugoslavenskom premijeru Anti Markoviću i saveznom ministru obrane Veljku Kadijeviću da svojim dolaskom zaustave zločin protiv civilnog stanovništva u ova tri sela. Međutim, na poziv nije odgovoreno“¹⁵

Usprkos znatnoj vojnoj nadmoći, nakon stupanja na snagu Sarajevskoga primirja 3. siječnja 1992., JNA i srpsko-crnogorske postrojbe nisu uspjele ostvariti dva glavna cilja: poraziti Hrvatsku vojsku i uspostaviti kontrolu nad cjelokupnim teritorijem koji je bio predviđen u velikosrpskim planovima. Naime, JNA nije uspjela osvojiti Vinkovce i Osijek, a ni na drugim bojištima u Hrvatskoj nije uspjela osvojiti gradove čijim bi osvajanjem ostvarila uspjeh od strateškoga značenja (Šibenik, Zadar, Gospić, Otočac, Karlovac). Nije uspjela osvojiti ni Dubrovnik, čije se značenje ne može mjeriti samo geografskim položajem. Također nije uspjela

¹⁴ BRUNČIĆ, *Razvitkom protiv rata: Županija osječko-baranjska: 1993. – 1997.*, 120.

¹⁵ NAZOR, PUŠEK, *Domovinski rat: pregled političke i diplomatske povijesti*, 120.

ostvariti ni strateški cilj osvajanja zapadne Slavonije, odnosno izbijanja na granicu s Mađarskom i presijecanja hrvatskog teritorija. Usprkos početnim uspjesima, agresor je zaustavljen u žestokim borbama za Lipik, Pakrac, Grubišno Polje, Daruvar, Novsku i Novu Gradišku.¹⁶

JNA se povukla iz Hrvatske 1992., ali je nastavila davati ljudstvo i opremu Vojsci Republike Srpske Krajine koja je kontrolirala područja koja je prethodno držala JNA. Mirovne snage Ujedinjenih naroda raspoređene na to područje na temelju Vanceovog plana¹⁷ i smjestile većinu teškog naoružanja skladišta.¹⁸ Neprijateljstva su prestala u studenom 1995. Erdutskim sporazumom kojim je osigurana obnova hrvatske vlasti u regiji. Njime je omogućena uspostava trajne stabilnosti na tom području uništenom ratnim razaranjima, ljudskim stradanjima, prisilnim migracijama i općim društvenim i gospodarskim nazatkom.¹⁹

3.1. Obrana Osijeka

Dana 18. studenoga JNA je zauzela Vukovar, a 21. studenog 1991. zauzela je sela Stari Seleš, Novi Seleš i Ernestinovo koja se nalaze otprilike deset kilometara južno od Osijeka. Laslovo, pet kilometara južno od Ernestinova, zarobljeno je tri dana kasnije. Takav razvoj događaja zaprijetio je Đakovu i ukazao na potencijalno opkoljavanje Osijeka.²⁰ Početkom prosinca JNA nije puno napredovala, 5. prosinca 1991. zauzela je Antunovac, a istog su dana oklopne snage JNA neuspješno napale položaje hrvatske 106. brigade u šumi Rosinjača kod Nemetina, otprilike dva kilometra istočno od Osijeka. JNA je 6. prosinca potisnula hrvatske postrojbe iz Tenje, nakon čega je uslijedio težak napad na Osijek koji je odbila Hrvatska vojska (dalje: HV) 7. prosinca. Osoblje HV-a je 11. prosinca ušlo u selo Paulin Dvor, manje od tri kilometra zapadno od Ernestinova, i pogubilo 19 civila (osamnaest Srba i jednog Mađara).

¹⁶ NAZOR, PUŠEK, *Domovinski rat: pregled političke i diplomatske povijesti*, 147.

¹⁷ Suglasnost za mogući dolazak i razmještanje mirovnih snaga UN-a u okupiranim dijelovima Hrvatske, pod uvjetom da se poštuje potpisani prekid vatre, Vijeće sigurnosti dalo je 27. studenoga u Rezoluciji 721. Područje pod zaštitom UN-a utvrđeno je u Aneksu III Plana Cyrusa Vancea od 11. prosinca 1991. Obuhvaćalo je 18 Općina u cjelini i dijelove četiriju općina. Nakon toga je Vijeće sigurnosti 15. prosinca potvrdilo Plan C koji je po autoru nazvan Vanceov plan. Krnje Predsjedništvo SFRJ prihvatilo ga je 31. prosinca 1991. godine.

¹⁸ MIHANOVIĆ, *Obrana Osijeka 1991. godine*, 334.

¹⁹ NAZOR, PUŠEK, *Domovinski rat: pregled političke i diplomatske povijesti*, 148.

²⁰ MARIJAN, *The Sarajevo Ceasefire – Realism or strategic error by the Croatian leadership?*

JNA je pet dana kasnije, 16. prosinca, zauzela Paulin Dvor i ponovno napala Osijek. HV je uspio obuzdati napad, iako su se borbe nastavile južno od Osijeka do siječnja 1992. godine.²¹

Napredovanje JNA sjeverno od Osijeka ugrozilo je kontrolu HV-a nad uskim mostobranom koji se držao preko rijeke Drave uz sjeverni rub grada. Do sredine prosinca mostobran se sveo na pojas nasuprot Osijeku, koji je obuhvaćao prigradska naselja Podravlje i Tvrđavicu. U obrani Osijeka prema Baranji, na lijevoj obali Drave bio je angažiran Baranjski bataljun sastavljen od prognanika iz Baranje. Od tog bataljuna u Osijeku je početkom studenoga 1991. osnovana 135. brigada HV koja je nastavila obranu grada prema Baranji. Nakon napada JNA na hrvatska sela južno od Osijeka, da bi olakšali protunapad HV i odvratili pozornost od Paulina Dvora, policajci PU Osijek i 135. brigada HV-a 17. i 18. prosinca 1991. prešli su Dravu i u Baranji napali uporište Đavolja greda u okolici Osijeka te se ukopali na dostignutoj crti ispred Kopačkoga rita. Prijavili su uništenje pet vozila i oklopnoga transportera. JNA se također povukla iz sela Kopačevo prema Dardi i Vardarcu, ali HV nije imala dovoljno sredstava za iskorištavanje razvoja. HV je u ofenzivi izgubila osam poginulih, ali je zaustavljen daljnji put JNA prema Osijeku.²²

Posljednji topnički napad dogodio se u rujnu 1995. godine. Neprijateljstva su prestala u studenom 1995. Erdutskim sporazumom kojim je osigurana obnova hrvatske vlasti u regiji. U Osijeku se tek 22. veljače 1996. u 18.35 sati oglasila sirena za prestanak opće opasnosti na području Osječko-baranjske županije, koja je trajala od srpnja 1991. godine. Sirenu koja označava prestanak rata na ovom području uključio je američki veleposlanik u Republici Hrvatskoj Peter Galbraith koji je tom prigodom izjavio da je osobito sretan što je SAD pridonio miru na ovim prostorima i da mu je ukazana velika čast time što baš on može oglasiti ovu sirenu koja znači kraj posljednjeg rata u Europi.²³

²¹ MARIJAN, *Domovinski rat*, 97. – 98.

²² MARIJAN, *Domovinski rat*, 84.

²³ BRUNČIĆ, *Razvitkom protiv rata: Županija osječko-baranjska: 1993. – 1997.*, 12.

4. Posljedice rata

Posljedice na ratom zahvaćenom području vrlo su teške i višeslojne. Gotovo da nije bilo niti jednog područja društvenog i gospodarskog života u kojima se one nisu osjećale. Najteži oblik predstavljao je veliki broj poginulih i ranjenih. Njihova težina proizlazi iz činjenice da je svaki izgubljeni život nenadoknativa vrijednost. Teške su i posljedice koje se očituju u razaranjima materijalnih dobara koja su na ovim prostorima stvarana stoljećima. Razoreni su ili teže oštećeni brojni gospodarski kapaciteti, kulturni i sakralni objekti, objekti školstva, zdravstva, stambeni fond i objekti infrastrukture. Gotovo da nema značajnijeg objekta, gotovo da nema segmenta života i rada u kojem rat nije ostavio svoje pogubne posljedice razarajući materijalna dobra i stvarajući nepovoljne uvjete odvijanja djelatnosti. Svaki značajniji objekt broji svoje granate. Sustavna razaranja nisu bila usmjerena samo na velike industrijske i druge značajne objekte već jednakom ili žešćom mjerom i na stambene četvrti.²⁴

U napadima srpskih ekstremista i oklopne jedinice JNA na Dalj, Erdut i Aljmaš, te nakon okupacije navedenih sela, ubijeno je više od 110 osoba (1. kolovoza ubijeno je 39 hrvatskih branitelja: 20 policajaca, 15 gardista i 4 pripadnika Civilne zaštite). Hrvati i ostalo nesrpsko stanovništvo su protjerani (Hrvatska policija u Domovinskom ratu 2011: 46).²⁵ Grad Osijek također je pretrpio veliku štetu tijekom rata, a najveći dio izravne štete nastao je kao posljedica bombardiranja 1991.-92. Izravna ratna šteta koju je pretrpio grad procijenjena je na ukupno 1,3 milijarde američkih dolara. Štetu je tijekom bombardiranja redovito bilježilo 400 dobrovoljaca.²⁶

Među ratne štete, svakako, valja ubrojiti i otetu i opljačkanu imovinu na okupiranim područjima. Rat i blizina ratne zone uzrokovali su i niz posrednih ratnih šteta – od zaustavljenih programa razvitka preko neostvarene dobiti do gubitka poslovnih veza i poslova, gubitka tržišta, odliva stručnih kadrova i drugih šteta koji dovode do produbljivanja problema i daljnjeg pada akumulativnosti poduzeća, kao i tržišne i razvojne osposobljenosti.²⁷

²⁴ BRUNČIĆ, *Razvitkom protiv rata: Županija osječko-baranjska: 1993. – 1997.*, 9.

²⁵ NAZOR, PUŠEK, *Domovinski rat: pregled političke i diplomatske povijesti*, 120.

²⁶ PAVIČIĆ, *Ratne štete kao posljedica Domovinskog rata i njihov utjecaj na razvoj Osijeka*.

²⁷ BRUNČIĆ, *Razvitkom protiv rata: Županija osječko-baranjska: 1993. – 1997.*, 9.

4.1. Materijalna šteta

Pored velikog broja poginulih i stradalih, Osječko-baranjska je županija pretrpjela i veliku materijalnu štetu, što je bilo vidljivo u porušenim i teško oštećenim kućama, crkvama i drugih kulturno-povijesnim spomenicima. Za vrijeme agresije JNA i pobune hrvatskih Srba, u Hrvatskoj su u razdoblju od 1991. do 1995. oštećene ili do kraja uništene 2323 zgrade koje su smatrane spomenicima kulture.²⁸

U Osječko-baranjskoj je županiji oštećeno tristo četrnaest civilnih građevina, četrdeset dvije sakralne građevine, a u tri najvažnija spomenika kulture koja je zahvatio rat jesu crkva sv. Petra i Pavla, osječka Tvrđa te zgrada Hrvatskog narodnog kazališta. Prema podacima Državne komisije za popis i procjenu ratne štete, na području županije oštećeno je još 385 spomenika kulture, a najviše ih se nalazilo na područjima Tvrđe te Gornjega i Donjega grada, koji se ubrajaju u povijesne urbanističke cjeline grada Osijeka. Od vjerskih objekata, koji se također smatraju spomenicima kulture, eksplozivom su razorene sljedeće katoličke crkve: crkva Sv. Josipa u Dalju, crkva / svetište Pohođenja Marijina (Gospa od Utočišta) u Aljmašu i crkva Svih svetih u Erdutu.²⁹

4.2. Pad industrijske proizvodnje

Još jedna posljedica rata pad je industrijske proizvodnje i zaposlenosti na razinu preživljavanja. Industrija Osječko-baranjske županije pretrpjela je višestruke izravne i neizravne posljedice rata. Procjenjuje se da je došlo do 60-postotnog smanjenja proizvodnih kapaciteta. Samu po sebi tešku situaciju dodatno je otežalo to što je istovremeno došlo do ozbiljnog smanjenja poslovnih aktivnosti, zatvaranja najvećih izvoznih tržišta bivše Jugoslavije, procesa privatizacije i nemogućnosti suočavanja s inozemnom konkurencijom.³⁰

Još u predratnom razdoblju nagomilani problemi gospodarstva ovog područja, ratom su potencirani i to u najgoroj varijanti. Pad gospodarskih potencijala uvjetovao je i smanjen dotok kapitala ostvarenog redovnim poslovanjem gospodarskih subjekata. Moguće je, gotovo

²⁸ HOLJEVAC TUKOVIĆ, NAZOR, *Ratne štete na kulturnim dobrima na području Osječko-baranjske županije*.

²⁹ NAZOR, PUŠEK, *Domovinski rat: pregled političke i diplomatske povijesti*, 120.

³⁰ CINI, NATER, *Porter's Diamond Model of Osijek - Baranja County Industry*.

ustvrditi da je financijski krvotok ispražnjen. Blizina ratnog, UNPA³¹ pa UNTAES područja uzrokovala je i probleme u robnom prometu s inozemstvom. No važnije je istaći utjecaj blizine bojišnice na formiranje zone investicijskog i poslovnog rizika, što dugoročno ima nesagledive posljedice. Iz tog razloga investicijska aktivnost poduzeća i drugih financijera izvan ovog područja u njemu izostaje. Gospodarski subjekti, financijski oslabljeni do razine održavanja proste reprodukcije i eventualne sanacije ratnih šteta, nisu imalo raspoloživih sredstava za značajniju vlastitu investicijsku aktivnost, tako da su obnovu izvodili pretežito iz humanitarnih izvora (darovanja) odnosno iz raspoloživog obrtnog kapitala. To je posljedično značilo snošenje ratnih tereta vlastitim (kreditnim) sredstvima i umanjenu akumulativnu sposobnost. Budući su raspoloživi materijalni resursi iscrpljeni angažmanom u obrani i obnovi, zbog prestanka obavljanja ili bitno otežanog obavljanja gospodarskih djelatnosti presahnuli su i izvori sredstava za financiranje javnih potreba.³²

Stara tehnologija, nebriga za tehničku znanost s mladima, odljev mozgova u perspektivnije županije i države te nedostatak financijskih izvora samo su povećali postojeće probleme s kojima se industrija Osječko-baranjske županije morala suočiti. U takvim uvjetima bilo je teško pratiti svjetske proizvodne trendove i usmjeravanje tradicionalne industrije u „novu industriju“ temeljenu na razvoju i primjeni rezultata znanstveno-istraživačkog rada.³³

4.3. Iseljavanje stanovništva

Poseban fenomen koji je nastao kao izravna posljedica ratnih djelovanja jest iseljavanje stanovništva iz ratom zahvaćenih područja. Teški zločini nad civilnim stanovništvom, razoreni domovi, uništena gospodarska osnova domaćinstava, razni oblici pritisaka i maltretiranja, izazvali su prisilne migracije iz velikog dijela istočne Hrvatske. Iseljavanjem stanovništva u sigurnije krajeve došlo je do općeg poremećaja demografske ravnoteže i niza problema kao što su ekonomski, sociološki, politički i obrambeni i to kako u području iz kojeg je stanovništvo emigriralo tako i u područjima u koje se ono uselilo. Usporedno s nastojanjima usmjerenim angažiranju ukupnog intelektualnog i ljudskog potencijala i ostvarivanju projekta obnove i razvitka teče drugi proces - proces odlijevanja stručnog kadra s ovog područja (tzv. "odljev mozgova") u područja nezahvaćena ratom odnosno u inozemstvo. Taj proces uvjetovan je

³¹ UNPA - zaštićeno područje Ujedinjenih naroda (United Nations Protected Area)

³² BRUNČIĆ, *Razvitkom protiv rata: Županija osječko-baranjska: 1993. – 1997.*, 10.

³³ CINI, NATER, *Porter's Diamond Model of Osijek - Baranja County Industry.*

objektivnim stanjem na ovom području - činjenicama da je riječ o zoni opasnog življenja, zoni investicijskog rizika, području u kojem u tom trenutku nije bilo moguće sagledati perspektivu.³⁴

4.4. *Socijalna problematika*

Ne manje značajne negativne posljedice od materijalnih razaranja rat je ostavio i u sferi socijalne problematike. Krug socijalno ugroženih poticao je iz reda prognanika i izbjeglica, obitelji čiji su pripadnici poginuli ili postali invalidima u Domovinskom ratu, obitelji kojima su ratna razaranja uništila dio ili cjelokupnu imovinu, nezaposlenih kao i obitelji čija primanja više nisu mogla izdržati pritisak negativnih ekonomskih kretanja. Rat i njegove posljedice značajno su proširile krug građana čije imovno stanje zahtijeva društvenu potporu. Teškim posljedicama rata bilo je nužno suprotstaviti viziju obnove i daljnjeg razvitka kao protutežu neizvjesnosti i beznađu.³⁵

³⁴ MAJSTORIĆ, *Depopulacija Istočne Hrvatske – uzrok daljnjeg zaostajanja u regionalnom razvoju Hrvatske?*

³⁵ BRUNČIĆ, *Razvitkom protiv rata: Županija osječko-baranjska: 1993. – 1997.*, 10.

5. Razvitak Županije nakon rata

Posljednje neprijateljske granate ispaljene s položaja pobunjenih Srba intenzivno su razarale područje Osječko-baranjske županije, a osobito grad Osijek i njegovo okruženje još u lipnju 1992. godine. Ustanovljenjem UNPA (zone pod zaštitom UN) Sektor Istok, obustavljeni su oružani sukobi te uspostavljena ravnoteža ni rata-ni mira, kao pretpostavka političkom rješavanju sukoba. A predah između uzbuna koje su i dalje trajale omogućavao je svođenje bilance tog krvavog rata. To je otvaralo pitanje kako osigurati daljnji razvitak. Najprije je bila potrebna obnova razorene fizičke strukture naselja na području Županije, kako bi u narednom koraku bili stvoreni uvjeti razvitka koji otklanjaju slabosti prijeratnog gospodarskog i društvenog sustava koje su izražavale posvemašnje nazadovanje tog područja. Temeljni preduvjet uspješnosti razvitka Županije bilo je dovršenje reintegracije hrvatskog Podunavlja, čime se vratilo privremeno oduzeto bogatstvo prirodnih resursa, poboljšala prometna povezanost Županije s ostalim područjima, ostvareni uvjeti za priljev poduzetničkog kapitala te stvorene pretpostavke punog angažmana svih ljudskih i gospodarskih potencijala. 8 Otvaranje i pospješivanje investicija pridonosilo je ostvarenju višestrukih efekata - oživljavanju financijskih tokova pritokom investicijskog kapitala (pretežito iz državnog proračuna, sredstava javnih državnih sustava i donatorskih izvora), zapošljavanju graditeljskih i drugih kapaciteta, obnovi i razvitku pojedinih djelatnosti te stvaranju uvjeta za zadovoljavanje potreba stanovništva. Obnovi je pripomogao niz organizacija i pojedinaca u zemlji i svijetu, koji su u tom razdoblju pružili pomoć saniranja štete i poratne obnove. Tim putem osiguran je pritok različitih oblika donacija - od hrane, lijekova i odjeće do stakla, crijepa i drugog građevinskog materijala i namještaja nasušno potrebnog saniranju šteta. Već 1992. okvir i bitne odrednice cjelokupnog života na području Županije postali su rat i razvitak, suprotstavljeni u svom sadržaju, značenju i pretpostavkama, međusobno se ograničavajući i isključujući.³⁶

Djelovanje Osječko-baranjske županije i njezinih tijela bilo je sputavano nizom ograničenja. Najveće je svakako činjenica da Županija nije bila cjelovita, da je još uvijek 43,6% njezina prostora bilo izvan političko-pravnog sustava Republike Hrvatske. Nastavno tome, to je područje još uvijek ratnog i poslovnog rizika bilo osuđeno na preživljavanje i čekanje normaliziranja stanja. I konačno, nedostatna financijska sredstva priječila su ostvarivanje ambicioznijih projekata kojima se pokreće novi razvojni ciklus. No, unatoč tome ostvareni

³⁶ Isto, 7.

rezultati su značajni. Ratne nedaće ovo područje je uspješno prebrodilo značajnijim dijelom zahvaljujući i razumijevanju i pomoći cjelokupne Republike i svijeta.³⁷

Na raspisanom referendumu 1995. 75,10% ukupnog biračkog tijela Grada Našica izjasnilo se za priključenje Osječko-baranjskoj županiji. Temeljem ponovljene inicijative na savjetodavnom referendumu koji je raspisala Vlada Republike Hrvatske 2. lipnja 1996. od ukupno 25.425 birača koji čine biračko tijelo Grada Našica te općina Đurđenovac, Feričanci i Podgorač referendumu se odazvalo 62% a za pripajanje Osječko-baranjskoj županiji se izjasnilo 97,72% izašlih na glasovanje. Sukladno tim rezultatima, Zakonom o područjima županija, gradova i općina Grad Našice i općine Donja Motičina, Durdenovac, Feričanci i Podgorač uključeni su u sastav Osječko-baranjske županije. Uz stjecanje gradskog statusa dosadašnjih općina Belišće i Donji Miholjac, Osječko-baranjska županija tako je u 1997. ušla s 40 jedinica lokalne samouprave - 7 gradova i 33 općine, što ju je svrstalo u najveće županije u Hrvatskoj (karta 5). Ne treba zaboraviti da 1997. godina znači i dovršenje konstituiranja hrvatske države ali i Osječko-baranjske županije na njihovom cjelokupnom području.³⁸

6. Zaključak

³⁷ Isto, 8.

³⁸ Isto, 79.

Iako je veliki dio Osječko baranjske županije do kraja 1991. bio okupiran, slabije opremljene snage hrvatske policije i vojske su u borbenim aktivnostima postigle zapažane uspjehe. Jedan od velikih uspjeha bio je okruživanje vojarni JNA u Osijeku i okolici koje su naposljetku većim dijelom razoružane zbog čega su jedinice JNA bile prisiljene na napuštanje grada. Svojom crtom obrane dugom 52 kilometra Osijek je pridonio ostvarenju jednog od glavnih ciljeva državne politike 1991. – obrani svog teritorija. Unatoč činjenici da je grad Osijek trpio žestoke napade i činjenicu da je značajan dio stanovništva napustio grad, s trostrukom crtom obrane oko grada, Osijek je ostao na slobodnom hrvatskom teritoriju tijekom cijelog rata. U najkritičnijem trenutku obrane Hrvatske, obrana grada Osijeka dala je značajan doprinos obrani cijele Slavonije, a time i cijelog hrvatskog istoka i cijele Hrvatske.

Velik dio županije bio je izložen ratnim razaranjima čije posljedice kako u materijalnoj tako i u humanoj sferi nije bilo moguće lako otkloniti. Kao neposredna posljedica rata i geopolitičkog stanja javila se stagnacija i nazadovanje gospodarskih djelatnosti, a istovremeno se odvijao proces preobrazbe starog u novi društveni sustav, posebno izražen u izgradnji novog državnog i pravnog sustava neovisne države kao i novog upravno-teritorijalnog ustrojstva Republike Hrvatske te u pretvorbi i privatizaciji društvenih poduzeća i prestrukturiranju tadašnjih gospodarskih subjekata.

7. Literatura

- BRUNČIĆ, Davor. *Razvitkom protiv rata: Županija osječko-baranjska: 1993. – 1997.* Osijek : Osječko-baranjska županija, 1997.
- CINI, Vladimir; NATER, Nataša. „Porter's Diamond Model of Osijek - Baranja County Industry.“ Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet, vol. 5, 2009, str. 761-769.
- HOLJEVAC TUKOVIĆ, Ana; NAZOR, Ante. „Ratne štete na kulturnim dobrima na području Osječko-baranjske županije.“ *Scrinia Slavonica*, vol. 20, br. 1, 2020, str. 373-422. Pristup ostvaren 21.6.2022. <https://doi.org/10.22586/ss.20.1.4>.
- MAJSTORIĆ, Ivan, „Depopulacija Istočne Hrvatske – uzrok daljnjeg zaostajanja u regionalnom razvoju Hrvatske?.“ *Geografski horizont*, vol. 66., br. 2., 2020, str. 45-61. Pristup ostvaren 21.6.2022 <https://hrcak.srce.hr/254283>.
- MARIJAN, Davor: *Domovinski rat*. Hrvatski institut za povijest, Despot infinitus, Zagreb, 2016.
- MARIJAN, Davor. „The Sarajevo Ceasefire – Realism or strategic error by the Croatian leadership?.“ *Review of Croatian History*, vol. 7, br. 1, 2011, str. 103-123. Pristup ostvaren 21.6.2022. <https://hrcak.srce.hr/84984>.
- MIHANOVIĆ, Ivan. „Obrana Osijeka 1991. godine.“ Disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija, 2020. Pristup ostvaren 12.6..2022. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:251854>.
- NAZOR, Ante; PUŠEK, Tomislav, *Domovinski rat: pregled političke i diplomatske povijesti*. Zagreb : Nakladni zavod Globus, 2018.
- PAVIČIĆ, Marta, „Ratne štete kao posljedica Domovinskog rata i njihov utjecaj na razvoj Osijeka.“ *Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku*, vol., br. 25, 2009, str. 149-164. Pristup ostvaren 1.07.2022. <https://hrcak.srce.hr/49358>.